

ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับอายุความในคดีอาญา : ศึกษากรณีจำเลยหลบหนีภายหลังศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุด¹

พัชราภรณ์ วงศ์ใจคำ²

จากการศึกษาปัญหากฎหมายเกี่ยวกับอายุความในคดีอาญา ศึกษากรณีจำเลยหลบหนีภายหลังศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุด มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอายุความในคดีอาญา โดยเฉพาะอายุความล่วงเลยการลงโทษ หรือเรียกอีกอย่างว่า อายุความบังคับโทษ เป็นเหตุทำให้คดีขาดอายุความ ซึ่งทำให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้ความเข้าใจว่า อายุความล่วงเลยการลงโทษ ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 98 นั้น อายุความจะเดินต่อไปเรื่อยๆ นับแต่วันที่ศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุด หรือนับแต่วันที่ผู้กระทำความผิดหลบหนี แล้วแต่กรณี เนื่องจากหลักในการกำหนดอายุความนั้นใช้ “กฎแห่งการลืม” กล่าวคือ การที่จำเลยหลบหนีจนพ้นกำหนดเวลาที่กำหนดไว้ในกฎหมาย เป็นการทรมานจำเลยระหว่างหลบหนีแล้ว เพราะจำเลยคอยระมัดระวังตัวไม่ให้ถูกจับและไม่ให้เกิดการกระทำความผิดขึ้นอีก เมื่อปล่อยเวลาผ่านไปเนิ่นนาน อาจทำให้คนในสังคม หรือผู้เสียหายลืมการกระทำที่จำเลยได้กระทำความผิด การดำเนินคดีเพื่อแก้แค้นตอบแทน หรือเพื่อไม่ให้บุคคลอื่นเอาเป็นเยี่ยงอย่างไม่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนอีกต่อไป ดังนั้น เมื่อศาลได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษจำเลย จะต้องมีการบังคับโทษกับจำเลยตามคำพิพากษา รัฐต้องนำตัวจำเลยมาลงโทษให้ได้ หากจำเลยหลบหนีและรัฐไม่สามารถนำจำเลยมารับโทษได้ภายในระยะเวลาตามที่ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 98 กำหนดไว้ ส่งผลให้คดีขาดอายุความไม่สามารถลงโทษจำเลยได้อีก

จากการศึกษาความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอายุความในคดีอาญาเพื่อนำมาวิเคราะห์ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับอายุความในคดีอาญากรณีศาลได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดแล้วจำเลยหลบหนี มีประเด็นปัญหาดังต่อไปนี้

ประเด็นปัญหาประการแรก คือ ปัญหาการกำหนดอายุความที่ล่วงเลยการลงโทษเป็นเหตุให้คดีขาดอายุความ จะเห็นได้ว่า การดำเนินคดีอาญาโดยทั่วไปตั้งแต่ขั้นดำเนินการตั้งต้นคดีจนถึงชั้นบังคับโทษ จะต้องพิจารณาในเรื่องอายุความประกอบด้วย ซึ่งประมวลกฎหมายอาญาแบ่งอายุความออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ อายุความร้องทุกข์ อายุความในการฟ้องคดี อายุความภายหลังฟ้องคดี และอายุความล่วงเลยการลงโทษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอายุความล่วงเลยการลงโทษ หรือเรียกอีกอย่างว่าอายุความบังคับโทษ ที่กำหนด

---

¹บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับอายุความในคดีอาญา : ศึกษากรณีจำเลยหลบหนีภายหลังศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุด โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ ดร.ปภาศรี บัวสวรรค์ และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์ ดร.มัลลิกา พินิจจันทร์ และรองศาสตราจารย์กัทร กำประเสริฐ

²นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (ส่วนภูมิภาค) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ไว้ในประมวลกฎหมายอาญานั้นยังคงเหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบันอยู่อีกหรือไม่ เนื่องจากหลักในการกำหนดอายุความนั้นใช้กฎแห่งการลืม คือ การที่ผู้กระทำความผิดหรือจำเลยหลบหนีอยู่นานพอจนพ้นเวลาที่กำหนดไว้ ย่อมเป็นการทรมานผู้นั้นพอสมควร เป็นการลงโทษทางหนึ่งแล้ว ไม่ควรได้รับโทษซ้ำอีกสมควรจะมีการแก้ไขประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 98 เนื่องจากความผิดบางลักษณะมีผลกระทบต่อส่วนรวมอย่างร้ายแรงโดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจหรือความผิดที่สำคัญๆ แต่มีอัตราโทษไม่ร้ายแรงทำให้อายุความทางอาญาสั้นจนเจ้าหน้าที่ไม่สามารถติดตามตัวมาได้ทันภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนด เช่น คดีความผิดฐานฉ้อโกงประชาชน ผู้กระทำความผิดมักหลอกลวงเพื่อให้ได้ไปซึ่งทรัพย์สินซึ่งมีมูลค่ามหาศาลดังที่ปรากฏเป็นข่าวให้เห็นเป็นประจำ โทษสูงสุดคือ ระวังโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หากเข้าเหตุการณ์จะระวังโทษจำคุกตั้งแต่หกเดือนถึงเจ็ดปี หากศาลพิพากษาจำคุกผู้กระทำความผิด 5 ปี นับแต่วันมีคำพิพากษาถึงที่สุด อายุความล่วงเลยการลงโทษผู้กระทำความผิดตามมาตรา 98 (3) มีเพียง 10 ปีเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจุบันเทคโนโลยีการสื่อสาร การคมนาคมมีความทันสมัย สามารถเดินทางได้อย่างอิสระและมีความสะดวกสบาย เช่น รถไฟ รถยนต์ เรือ เครื่องบิน เป็นต้น เป็นเหตุให้การติดตามตัวจำเลยให้มารับโทษจึงมีความยุ่งยากซับซ้อนมากขึ้น

ประเด็นปัญหาประการที่สอง คือ ปัญหาผู้กระทำความผิดยังไม่ได้รับโทษนับแต่วันมีคำพิพากษาถึงที่สุด จะเห็นว่า เมื่อได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษแล้วไม่ได้ตัวผู้ต้องคำพิพากษามารับโทษนับแต่วันที่มีคำพิพากษาถึงที่สุด คือนับหนึ่งในวันถัดจากวันมีคำพิพากษาจนล่วงเลยเกินระยะเวลาที่ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 98 กำหนดไว้ ย่อมเป็นอันล่วงเลยการลงโทษ จะลงโทษผู้นั้นไม่ได้ เมื่อจำเลยได้ผ่านกระบวนการขึ้นตอนของกฎหมายไม่ว่าชั้นสอบสวน ชั้นพนักงานอัยการและชั้นศาลมาจนถึงวันที่ศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุด จำเลยมักไม่ปรากฏตัวต่อหน้าศาลในวันดังกล่าว เนื่องจากจำเลยหลบหนีคดีโดยอาศัยช่องว่างทางกฎหมายในเรื่องอายุความคดีอาญา เช่น คดีของนางสาวอามะเรีย หรือเอมี จาคอป นางเอกสาวลูกครึ่งไทย-เนเธอร์แลนด์ ที่โด่งดังจากละครธิดาวานร คดีของพันตำรวจโทไวพจน์ อภรณ์รัตน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกำแพงเพชร พรรคพลังประชารัฐ คดีของนายวัฒนา อัสวเหม อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย และคดีของนายสมชาย คุณปลื้ม หรือกำนันเป๊าะ อดีตนายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองแสนสุข ทุกคดีที่กล่าวมาข้างต้นทุกคนได้รับการประกันตัวต่อผู้คดีในชั้นศาล การกระทำของบุคคลดังกล่าวส่งผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมที่ต้องใช้ทรัพยากรในการติดตามตัวจำเลยมารับโทษเพื่อให้ทันก่อนครบกำหนดอายุความ และก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมกับผู้เสียหายเมื่อไม่ได้ตัวจำเลยมารับโทษ ควรมีการแก้ไขกฎหมายกรณีผู้กระทำความผิดยังไม่ได้รับโทษนับแต่วันมีคำพิพากษาถึงที่สุดได้หลบหนีคดีจนคดีขาดอายุความ เพื่อเป็นการแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ของคำพิพากษาที่ตัดสินคดี เนื่องจากอายุความการล่วงเลยการลงโทษไม่ควรนำมาเป็นประโยชน์กับผู้กระทำความผิดในกรณีดังกล่าว

ประเด็นปัญหาประการที่สาม คือ ปัญหาผู้กระทำความผิดได้รับโทษมาบ้างแล้วแต่ยังไม่ครบถ้วนได้หลบหนีไป เป็นกรณีที่หลบหนีไประหว่างต้องโทษและไม่ได้ตัวผู้กระทำความผิดมารับโทษนับแต่

วันที่ผู้กระทำความผิดหลบหนีเกินกำหนดเวลาตามที่มาตรา 98 ได้กำหนดไว้ เป็นเหตุให้ไม่สามารถลงโทษผู้กระทำความผิดได้อีก เช่น ศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษจำคุก นาย ก 10 ปี และนาย ก ได้รับโทษมาแล้ว 5 ปี หลังจากนั้นได้หลบหนีไป อายุความล่วงเลยการลงโทษต้องถืออายุความ 15 ปี ตามมาตรา 98 (2) โดยนับแต่วันที่ผู้กระทำความผิดหลบหนี กรณีดังกล่าวผู้กระทำความผิดได้รับโทษมาบ้างแล้ว ต่างจากกรณีผู้กระทำความผิดยังไม่ได้รับโทษเลยนับแต่วันมีคำพิพากษาถึงที่สุด เห็นได้ว่าประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 98 ไม่เป็นกรรมกับจำเลยที่ได้รับโทษจำคุกมาบ้างแล้วในระหว่างพิจารณาตัดสินชั้นศาล เนื่องจากกำหนดอายุความล่วงเลยการลงโทษในกรณีนี้ใช้กำหนดอายุความเดียวกันกับผู้กระทำความผิดที่ยังไม่ได้รับโทษเลยนับแต่วันมีคำพิพากษาถึงที่สุด

จากการศึกษาปัญหากฎหมายเกี่ยวกับอายุความในคดีอาญา ศึกษากรณีจำเลยหลบหนีภายหลังศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุด ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ปัญหาการกำหนดอายุความที่ล่วงเลยการลงโทษเป็นเหตุให้คดีขาดอายุความ

กฎหมายเดิม ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 98 บัญญัติว่า “เมื่อได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษผู้ใด ผู้นั้นยังมีได้รับโทษที่ดี ได้รับโทษแต่ยังไม่ครบถ้วนโดยหลบหนีก็ดี ถ้ายังมีได้ตัวผู้นั้นมาเพื่อรับโทษนับแต่วันที่คำพิพากษาถึงที่สุด หรือนับแต่วันที่ผู้กระทำความผิดหลบหนี แล้วแต่กรณี เกินกำหนดเวลาดังต่อไปนี้ เป็นอันล่วงเลยการลงโทษ จะลงโทษผู้นั้นไม่ได้

- (1) ยี่สิบปี สำหรับโทษประหารชีวิต จำคุกตลอดชีวิต หรือจำคุกยี่สิบปี
- (2) สิบห้าปี สำหรับโทษจำคุกกว่าเจ็ดปีแต่ยังไม่ถึงยี่สิบปี
- (3) สิบปี สำหรับโทษจำคุกกว่าหนึ่งปีถึงเจ็ดปี
- (4) ห้าปี สำหรับโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีลงมาหรือโทษอย่างอื่น”

ขอเสนอแนะเป็น “...เกินกำหนดเวลาดังต่อไปนี้ เป็นอันล่วงเลยการลงโทษ จะลงโทษผู้นั้นไม่ได้

- (1) ยี่สิบปี สำหรับโทษประหารชีวิต จำคุกตลอดชีวิต หรือจำคุกยี่สิบปี
- (2) สามสิบปี สำหรับโทษจำคุกกว่าเจ็ดปีแต่ยังไม่ถึงยี่สิบปี
- (3) ยี่สิบปี สำหรับโทษจำคุกกว่าหนึ่งปีถึงเจ็ดปี
- (4) สิบปี สำหรับโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีลงมาหรือโทษอย่างอื่น”

2. ปัญหาผู้กระทำความผิดยังไม่ได้รับโทษนับแต่วันมีคำพิพากษาถึงที่สุด

กฎหมายเดิม ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 98 บัญญัติว่า “เมื่อได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษผู้ใด ผู้นั้นยังไม่ได้รับโทษที่ดี ได้รับโทษแต่ยังไม่ครบถ้วนโดยหลบหนีก็ดี ถ้ายังมีได้ตัวผู้นั้นมาเพื่อรับโทษนับแต่วันที่คำพิพากษาถึงที่สุดหรือนับแต่วันที่ผู้กระทำความผิดหลบหนี แล้วแต่กรณี เกินกำหนดเวลาดังต่อไปนี้ เป็นอันล่วงเลยการลงโทษ จะลงโทษผู้นั้นไม่ได้...”

ขอเสนอแนะเป็น “เมื่อมีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษผู้ใด หากผู้นั้นยังไม่เคยได้รับโทษได้หลบหนีไปและยังไม่ได้ตัวผู้นั้นมารับโทษนับแต่วันมีคำพิพากษาถึงที่สุด ไม่มีกำหนดอายุความ”

3. ปัญหาผู้กระทำความผิดได้รับโทษมาบ้างแล้วแต่ยังไม่ครบถ้วนได้หลบหนีไป

กฎหมายเดิม ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 98 บัญญัติว่า “เมื่อได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษผู้ใด ผู้นั้นยังไม่ได้รับโทษก็ดี ได้รับโทษแต่ยังไม่ครบถ้วนโดยหลบหนีก็ดี ถ้ายังมีตัวผู้นั้นมาเพื่อรับโทษนับแต่วันที่มีคำพิพากษาถึงที่สุดหรือนับแต่วันที่ผู้กระทำความผิดหลบหนี แล้วแต่กรณี เกินกำหนดเวลาดังต่อไปนี้ เป็นอันล่วงเลยการลงโทษ จะลงโทษผู้นั้นไม่ได้...”

ขอเสนอแนะเป็น “เมื่อมีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษผู้ใด หากผู้นั้นได้รับโทษมาบ้างแล้วแต่ยังไม่ครบถ้วนได้หลบหนีไปนับแต่วันที่ผู้กระทำความผิดหลบหนี เกินกำหนดเวลาดังต่อไปนี้ เป็นอันล่วงเลยการลงโทษ จะลงโทษผู้นั้นมิได้

- (1) สี่สิบปี สำหรับโทษประหารชีวิต จำคุกตลอดชีวิต หรือจำคุกยี่สิบปี
- (2) สามสิบปี สำหรับโทษจำคุกกว่าเจ็ดปีแต่ยังไม่ถึงยี่สิบปี
- (3) ยี่สิบปี สำหรับโทษจำคุกกว่าหนึ่งปีถึงเจ็ดปี
- (4) สิบปี สำหรับโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีลงมาหรือโทษอย่างอื่น

กรณีตามวรรคสอง ผู้มีส่วนได้เสียในผลของคดีมีอำนาจยื่นคำร้องขอต่อศาลให้ขยายอายุความล่วงเลยการลงโทษนี้ออกไปก่อนสิ้นอายุความได้ แต่ขยายได้ไม่เกินห้าปี”

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1 เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร:

บริษัท กรุงสยาม พับลิชชิ่ง จำกัด, 2562.

กำชัย จงจักรพันธ์. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยระยะเวลาและอายุความ.

พิมพ์ครั้งที่ 9 แก้ไขเพิ่มเติม กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอนคณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555.

คณพล จันทน์หอม. รากฐานกฎหมายอาญา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์

วิญญูชน จำกัด, 2564.

คณิต ณ นคร. กฎหมายอาญาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2547.

_____. กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา. พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2549.

คณิตศรี คงทอง. หนังสือกฎหมายจอหงวนวิชารัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2560. พิมพ์ครั้งที่ 1.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท กรุงสยาม พับลิชชิ่ง จำกัด, 2560.

จิตติ ดิงศภัทย์. คำอธิบายประมวลกฎหมายอาญา ภาค 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่ง

เนติบัณฑิตยสภา, 2536.

_____. กฎหมายอาญาภาค 1. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2546.

_____. กฎหมายอาญาภาค 1. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2555.

จุฑาทพร กุมทพงษ์พานิช. หลักประชาธิปไตยกับหลักสิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ของปวงชนชาวไทยตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, 2561.

ณรงค์ ใจหาญ. หลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2556.

ณัฐวสา ฉัตรไพฑูริย์ และ ไบรอัน เอ็ม เพียร์ซ. อายุความสะดุดหยุดอยู่ในคดีอาญา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานอัยการพิเศษฝ่ายสถาบันกฎหมายอาญา, 2550.

ทศพล ทั้งสุขบุตร. การบังคับใช้หลักนิติธรรมที่เกี่ยวกับกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาโดยคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, 2562.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. คำอธิบายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2563.

มานิตย์ จุมปา. คู่มือศึกษาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2562.

วิเชียร ดิเรกอุดมศักดิ์. อาญาพิสดาร เล่ม 1 ฉบับปรับปรุงใหม่ ปี 2562. กรุงเทพมหานคร: หจก. แสงจันทร์การพิมพ์, 2562.

วัชรวิ วรรณลี และชนพงษ์ วงศ์เสรี. คำถาม – แนวคำตอบ หลักและทฤษฎีกฎหมายอาญา. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2564.

สมพร พรหมพิทาธร และศรีนิตดา พรหมพิทาธร. อายุความแพ่ง-อาญา และคดีแพ่งเกี่ยวกับคดีอาญา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2559.

สรารักษ์ สุวรรณเสรี และอาคม ศรียากษ์. อายุความครบวงจรคดีแพ่ง คดีอาญาและกฎหมายอื่น. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดแสงจันทร์การพิมพ์, 2559.

สุพิศ ปราณีตพลกรัง. พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ.2560 (คดีอาญานักการเมือง). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2561.

_____. กฎหมายป้องกันและปราบปรามการทุจริต. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2564.

สุริยา ปานแป้น และอนุวัฒน์ บุญนันท์. คู่มือสอบกฎหมายรัฐธรรมนูญ. พิมพ์ครั้งที่ 9 กรุงเทพมหานคร: บริษัท ไอเดีย ฟร้นดิง (2013) จำกัด, 2560.

ตั๋นชัย จุลมนต์. การกำหนดอายุความคดีอาญาทุจริตและประพฤตุมิชอบของเจ้าหน้าที่ของรัฐภายใต้หลักนิติธรรม. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยรัฐธรรมนุญ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, 2561.

ตั๋นญา ธรรมศักดิ์ และประภาศน์ อวยชัย, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2524.

อภิวรต์น์ เพ็ชรศิริ. ทฤษฎีอาญา ทฤษฎีโทษ และกระบวนการขึ้นพื้นฐาน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2562.

อุททิส แสนโกศิก. กฎหมายอาญาภาค 1. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, 2525.

บทความ

ทัศนาศ พฤตการิก. “การส่งผู้ร้ายข้ามแดน.” วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์น 3, 1 (มิถุนายน-พฤศจิกายน 2552): 12.

อรรถพล ใหญ่สว่าง. “หลักนิติธรรม.” วารสารจลนิตี 11, 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2557): 42.

อริยพร โพธิโส. “หลักเกณฑ์ทางกฎหมายในการส่งผู้ร้ายข้ามแดน.” วารสารจลนิตี 6, 6 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2552): 145.

อภิวรต์น์ นิยมไทย. “การปฏิรูปกฎหมาย: LAW REFORM พระราชบัญญัติส่งผู้ร้ายข้ามแดน พ.ศ.2551.” วารสารจลนิตี 7, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2553): 153-154.

อาภัสรา เทพจันทร์. “ข้อพิจารณาเกี่ยวกับอายุความในการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองกรณีผู้กระทำความผิดหลบหนี.” วารสารวิชาการ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย 9, 1, (มิถุนายน 2560): 89.

เอกสารอื่น ๆ

พจนาศ โสภาศเจริญวงศ์. “อายุความในคดีอาญา.” บทความทางกฎหมายสำนักงานคณะกรรมการ กฤษฎีกา, พฤษภาคม 2563.

วศิน แดงประดับ. “การสันนิษฐานว่าบุคคลทุกคนเป็นผู้บริสุทธิ์: หลักการและข้อยกเว้นบางประการ.” บทความทางกฎหมายสำนักงานคณะกรรมการ กฤษฎีกา, มกราคม 2557.

อัศววัฒน์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา. “อายุความในคดีอาญา.” บทความทางกฎหมายสำนักงานคณะกรรมการ กฤษฎีกา, สิงหาคม 2563

